गन्गाई जातिका बालबालिकाहरुको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह एम्.एड्.

द्वितीय वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको

आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि

तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

सूर्यप्रसाद गणेश

त्रि.वि.दर्ता नं.   : १३३७३-८६

परीक्षा रोल नं. : २१४००७३

क्याम्पस रोल नं.: १४७

शैक्षिक वर्ष   : २०६२/२०६३

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS
इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG
स्थँपित: २०४८
☎ : ०२१-५४५६१७
☎ : ०२१-५४५७१७
फ्याक्स : ०२१-५४५६१७

पत्र संख्या :
चलानी नम्बर :

मिति ....

विषय : सिफारिस-पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी सूर्यप्रसाद गणेशले “गन्गाई जातिका बालबालिकाहरूको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच” शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन तथा सल्लाह र सुझावका आधारमा तयार पार्नुभएको छ । उक्त शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आवश्यक ढाँचा अनुरूप प्रस्तुत गर्नु भएको हो । निजको शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई मूल्याङ्कनका लागि शोध मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

....
सहायक प्रा. ऋषिराज धिमाल
शोधनिर्देशक
श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ

मिति : ....

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS
इन्द्रपुर, मोरङ ☎ : ०२१-५४५६१७
INDRAPUR, MORANG ☎ : ०२१-५४५७१७
फ्याक्स : ०२१-५४५६१७
मिति ....

विषय : स्वीकृति पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत श्री सुकुना बुहमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङमा “शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन” मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने छात्र सूर्यप्रसाद गणेशले त्रि.वि. शिक्षा शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने हेतुले “गन्गाई जातिका बालबालिकाहरूको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच” को अध्ययन भन्ने शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरी शोध निर्देशकबाट सिफारिस भएको हुँदा सो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२.	श्री ऋषिराज धिमाल	शोधनिर्देशक	....
३.	....	वाह्य परीक्षक	....

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यक्रमको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको निम्ति यो "गन्गाई जातिका बालबालिकाहरूको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच" शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

यो शोधपत्रमा गन्गाई जातिका बालबालिकाहरूको वर्तमान शैक्षिक अवस्था, उनीहरूका प्रमुख शैक्षिक समस्याहरू र समस्या समाधानका उपायहरू केलाउँदै गन्गाई बालबालिकाहरूको शैक्षिक पहुँच वढाउनका लागि चाल्नु पर्ने आवश्यक कदमका बारेमा समेत उल्लेख गरिएको हुनाले यसबाट शैक्षिक योजनाकार, नीति निर्माताहरू समेतलाई सहयोग पुग्ने छ भन्ने पूर्ण आशा लिएको छु ।

यो शोधपत्र तयार पार्न प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधलेखन अध्ययनको क्रममा निरन्तर महत्वपूर्ण जानकारी, सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन दिई सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरू तथा शोधनिर्देशक स.प्रा. ऋषिराज धिमालज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसको साथै शोधपत्रको शीर्षक चयनदेखि अन्तिम चरणसम्म आफ्नो अमूल्य राय सुझावका साथै निर्देशनहरू प्रदान गर्नु हुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग प्रमुख उप-प्राध्यापक लक्ष्मी श्रेष्ठज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यसै गरी आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराइ सहयोग पुऱ्याउनु हुने जिल्ला शिक्षा कार्यालय, झापा, नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका प्र.अ.हरू, शिक्षकहरू, विद्यार्थीहरू, सम्वन्धित अभिभावकहरू र स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्तिप्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । आवश्यक सन्दर्भ सामग्रीहरू जुटाउन सहयोग पुऱ्याउनु हुने नेपाल गन्गाई महिला परिषद् र नेपाल गन्गाई कल्याण परिषद् प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा, शोधपत्र छपाइमा अत्यन्त मेहनतका साथ सहयोग पुऱ्याउने मित्र उमाराम रिजालज्यूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनको लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ्ग शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

प्रस्तोता :

सूर्यप्रसाद गणेश

शोधसार

यो शोधपत्र “गन्गाई जातिका बालबालिकाहरूको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच” शीर्षक सँग सम्बन्धित रहेको छ । यो अध्ययन त्रि.वि. शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि तयार गरिएको छ । यस अध्ययनका उद्देश्यहरु, गन्गाई जातिका बालबालकाहरुको वर्तमान शैक्षिक अवस्था पहिचान गर्नु, प्राथमिक शिक्षामा पहुँचको स्थिती विश्लेषण गर्नु र गन्गाई बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्था देखा परेका समस्याहरु पहिचान गरी समाधानका उपायहरु सिफारिस गर्नु रहेको छ ।

यस अध्ययनका लागि परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै अध्ययन ढाँचा अवलम्बन गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि प्राथमिक र द्वितीय श्रोतका तथ्याङ्कहरुलाई आधार बनाइएको छ । तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्ने क्रममा विभिन्न चित्र, तालिका, प्रतिशतमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि झापा जिल्ला टाघनडुब्बा श्रोतकेन्द्र अन्तर्गत सञ्चालित २० सामुदायिक विद्यालय मध्ये ६ विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु ६, जना श्रोतव्यक्ति १ जना, शिक्षकहरु १२ जना, विद्यार्थीहरु २४ र अभिभावकहरु २४ जनालाई उपलब्धताको आधारमा यादृच्छिक नमूना छनौट विधी (Random Sampling Method) को प्रयोग गरिएको छ । यो अध्ययनका लागि सर्वेक्षण फारम, प्रश्नावली, सामुदायिक छलफल र अन्तरवार्ता विधीबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरू शैक्षिक सत्रको शुरूमा छात्रवृत्तिका कारण विद्यालयमा उल्लेख्य रूपमा भर्ना भए तापनि ती बालबालिकाहरू नियमित नहुनुका साथै शैक्षिक सत्र नै पूरा नगरी धेरै सङ्ख्यामा बीचैमा विद्यलाय छाड्ने गरेको पाइयो । गन्गाई विद्यार्थीहरू विद्यालयमा नियमित नभएका कारण उनीहरूको शैक्षिक उपलब्धि दर न्यून रहेको देखिन्छ । गरिबी, अशिक्षा र चेतनाको कमीले गन्गाई अभिभावकहरू आफ्ना छोराछोरीको शिक्षाप्रति चासो नदेखाउनु र गाउँघरमा समेत उपयुक्त शैक्षिक वातावरणको अभावका कारण गाउँघर नजिक रहेका विद्यालयहरूबाट निःशुल्क प्राथमिक शिक्षा हासिल गर्ने अवसरबाट गन्गाई बालबालिकाहरू अझै बञ्चित रहेका देखिन्छन् । राज्यको ठोस नीतिको अभाव र घरेलु समस्याका कारण धेरै बालबालिकाहरू प्राथमिक शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेका छन् । बालबालिकाहरूको शैक्षिक अवस्था सुधार

गर्न तथा यिनीहरूको प्राथमिक शिक्षामा पहुँच बढाउन अभिभावकहरूको आर्थिक अवस्था सुधार गर्न आयमूलक कार्यक्रम तथा उनीहरूको शिक्षा प्रतिको आकर्षण बढाउने चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु पर्ने, राज्यले नै एउटा ठोस नीति बनाई यस्ता बालबालिकाहरूको शैक्षिक विकासको लागि आवश्यक शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने, विद्यालयमा ती बालबालिकाहरूलाई विशेष प्राथमिकता दिनु पर्ने र यिनीहरूको मनोवल बढाउन शिक्षित युवाहरूलाई शिक्षण पेसामा अवसर दिई रोजगारको सुनिश्चितता दिनु पर्ने जस्ता आवश्यकताहरू रहेका छन् ।

सूर्यप्रसाद गणेश

विषय-सूची

		पेज नं.
सिफारिस-पत्र		I
स्वीकृति पत्र		II
कृतज्ञता ज्ञापन		III
शोधसार		IV–V
विषय-सूची		VI–VIII
तालिका-सूची		IX
चित्र-सूची		X
सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रूप		XI
परिच्छेद एक : परिचय		
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	अध्ययनको औचित्य	६
१.४	अध्ययनका उद्देश्यहरू	७
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	७
१.६	अध्ययनको परिसीमा	८
१.७	शब्दावलीको अर्थ र परिभाषा	८
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका		
२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	११
२.३	शैक्षिक उपादेयता	१३

परिच्छेद तीन : अध्ययन-विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १५

३.२ नमूना जनसङ्ख्या १५

३.३ नमूनाको आकार १५

३.४ नमूना छनौट प्रक्रिया १५

३.५ नमूना छनौटको आधार १६

३.६ अनुसन्धानका साधनहरू १६

३.६.१ सर्वेक्षण फाराम १६

३.६.२ प्रश्नावली १६

३.६.३ सामूहिक छलफल १६

३.६.४ अन्तर्वार्ता १७

३.७ अनुसन्धानका साधनहरूको वैद्यता १७

३.८ तथ्याङ्कका स्रोतहरू १७

३.९ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १७

३.१० तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १८

परिच्छेद ४ : तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण

४.१ गन्गाई बालबालिकाहरूको वर्तमान शैक्षिक अवस्थाको विश्लेषण १९

४.१.१ गन्गाई विद्यार्थीको भर्ना विवरण १९

४.१.२ बीचैमा कक्षा छाड्ने गन्गाई विद्यार्थीहरूको विवरण २०

४.१.३ परीक्षामा उत्तीर्ण हुने गन्गाई विद्यार्थी विवरण २२

४.१.४ गन्गाई विद्यार्थीहरूको नियमितताको अध्ययन २३

४.१.५ गन्गाई विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धि अध्ययन २४

४.२ गन्गाई बालबालिकाहरूको प्राथमिक शिक्षामा पहुँचको स्थिति २५

४.३ गन्धाई बालबालिकाहरूको शैक्षिक समस्याहरू २६

४.३.१ अभिभावकहरूको साक्षरता स्थिति विवरण २७

४.३.२ गन्धाई अभिभावकहरूको पेसागत अवस्था २८

४.३.३ गन्धाई बालबालिकाहरूको विद्यालय समय पछिको क्रियाकलापको अध्ययन ३०

४.३.४ गन्धाई बालबालिकाहरू विद्यालय नजाने कारणको अध्ययन ३१

४.३.५ गन्धाई बालबालिकाहरूको प्रमुख शैक्षिक समस्याहरूको विश्लेषण ३२

४.४ गन्धाई बालबालिकाहरूको शैक्षिक समस्या समाधानका उपायहरूको अध्ययन ३४

परिच्छेद ५ : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति ३६

५.२ निष्कर्ष ३७

५.३ सुझावहरू ३८

सन्दर्भ सामग्री XII–XIII

अनुसूचीहरू XIV-XXXV

तालिका-सूची

तालिका नं. १ कक्षा १ देखि ५ सम्म गन्गाई बालबालिकाहरूको भर्ना स्थिति विवरण १९

तालिका नं. २ गन्गाई बालबालिकाहरूको बीचमै कक्षा छाड्ने स्थिति विवरण २०

तालिका नं. ३ गन्गाई बालबालिकाहरूको परीक्षामा उत्तीर्ण स्थिति विवरण २२

तालिका नं. ४ गन्गाई विद्यार्थीको नियमितताको स्थिति २३

तालिका नं. ५ गन्गाई विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धि विवरण २४

तालिका नं. ६ गन्गाई अभिभावकहरूको शैक्षिक स्थिति विवरण २७

तालिका नं. ७ गन्गाई अभिभावकहरूको पेसागत विवरण २८

तालिका नं. ८ गन्गाई बालबालिकाहरूको विद्यालय समयपछिको क्रियाकलाप विवरण ३०

तालिका नं. ९ गन्गाई बालबालिका विद्यालय नजाने कारणहरू ३१

तालिका नं. १० गन्गाई बालबालिकाहरूको प्रमुख शैक्षिक समस्याहरू ३३

तालिका नं. ११ गन्गाई विद्यार्थीहरूको शैक्षिक समस्या समाधानका उपायहरू ३४

चित्र-सूची

चित्र नं. १	गन्गाई अभिभावकहरूको साक्षरताको स्थिति	२८
चित्र नं. २	अभिभावकहरूको पेसागत अवस्था	२९
चित्र नं. ३	बालबालिकाहरूको विद्यालय समयपछि गर्ने क्रियाकलाप	३०
चित्र नं. ४	गन्गाई बालबालिकाहरू विद्यालय नजाने कारणहरू	३२

सङ्क्षिप्त शब्दहरूको पूरा रूप

प्रा.वि.	: प्राथमिक विद्यालय
जि.शि.का.	: जिल्ला शिक्षा कार्यालय
प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
ने.अ.सं.	: नेपालको अन्तरिम संविधान
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
EFA	: Education for All
DOE	: Department of Education
NER	: Net Enrollment Rate
RC	: Resource Centre
SMC	: School Management Committee
NGO	: Non Government Organization